

سرشت مکان در سایه اقتصاد سرمایه‌داری رانتی: میانجیگری فرم مصنوع در حریم حرم رضوی (با تمرکز بر پارادایم انسان‌محور)*

جواد رمضان‌نژاد^۱ - مهدی حمزه‌نژاد^{۲*} - اصغر محمدمرادی^۳

۱. دکتری تخصصی گروه معماری، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران.
۲. استادیار گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران (نویسنده مسئول).
۳. استاد گروه مرمت، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۶/۱۳ تاریخ اصلاحات: ۱۴۰۵/۰۳/۰۶ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۵/۰۳/۰۶ تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۳/۳۱

چکیده

اقتصاد سرمایه‌داری رانتی در شهرهای مذهبی مانند مشهد، با بهره‌برداری از جریان‌های زیارتی و منابع انحصاری بدون خلق ارزش تولیدی، ساختارهای شهری و سرشت مکان را دگرگون می‌سازد و هویت مکان‌های زیسته را به کالای سودآور تبدیل می‌کند. چارچوب نظری این پژوهش بر سه رکن بنیادین انسان‌محور شامل: مفهوم سکونت، قدرت-فضا و نظریه تولید فضایی با میانجی‌گری فرم مصنوع استوار است. بررسی جنبه‌های متعدد، نشان می‌دهد نقش فرم مصنوع در رانت‌جویی مکان‌های مذهبی مغفول مانده است. مسئله‌محوری این پژوهش، درک سازوکارهایی است که اقتصاد سرمایه‌داری رانتی از طریق آن‌ها بر سرشت مکان تأثیر می‌گذارد. سؤال اصلی عبارت است از: چگونه اقتصاد سرمایه‌داری رانتی از طریق میانجی‌گری فرم مصنوع، سرشت انسانی مکان‌ها را دگرگون می‌کند؟ روش‌شناسی پژوهش مبتنی بر پارادایم تفسیری-انتقادی با گرایش انسان‌محور است و تلاش دارد با رویکرد کیفی و تکنیک بریکولاژ (سیستم تلفیق)، تحلیل گفتمان و گفتمان انتقادی را تلفیق کند. داده‌ها از بررسی اسناد و مصاحبه‌های عمیق با ۱۲ مشارکت‌کننده گردآوری و از طریق کدگذاری سه‌مرحله‌ای گراند تئوری و با تکنیک بریکولاژ تلفیق و تحلیل شدند. یافته‌های کدگذاری از ۱۲ مصاحبه منجر به ۱۵۷۸ کد شد که در ۱۲ خرده مقوله سازماندهی شدند. نقشه‌برداری شبکه کنشگران ۹ کنشگر فعال را شناسایی کرد و مقوله محوری «تخریب سیستماتیک هویت جمعی از طریق شبکه‌سازی رانتی و کنترل اجتماعی» کشف شد و پدید محوری «کالایی‌سازی سرشت مکان» را تولید کرد که در آن نیروهای محرک بر مقاومت‌های محلی با ضریب تعادل ۰.۵۱ درصد غلبه دارند. این نسبت نشان می‌دهد که نیروهای تخریب، دو برابر قوی‌تر از نیروهای بازسازی عمل می‌کنند. مشارکت نظری این پژوهش نشان می‌دهد که اقتصاد سرمایه‌داری رانتی از طریق میانجی‌گری فرم مصنوع، سرشت مکان را به سمت کالایی‌سازی و تخریب و تغییر هویت سوق می‌دهد، اما نیروهای مقاومتی سه‌گانه (سیاسی، روایی و تفسیری) پتانسیل بازسازی را حفظ می‌کنند.

واژگان کلیدی: کالایی‌سازی مکان، اقتصاد سرمایه‌داری رانتی، سرشت مکان، فرم مصنوع، حریم رضوی، پارادایم انسان‌محور.

* این مقاله بر گرفته از رساله نویسنده اول با عنوان «سرشت مکان در سایه اقتصاد (با تمرکز بر دو پارادایم انسان‌گرا و پسا انسان‌گرا)» است که با راهنمایی نویسنده دوم و سوم در سال ۱۴۰۵ انجام گرفته است.

** E-mail: hamzenejad@iust.ac.ir

۱. مقدمه

در دهه‌های اخیر، اقتصاد سرمایه‌داری رانتی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین چالش‌های شهری عصر معاصر، سرشت انسانی مکان‌ها را به‌شدت تهدید کرده است (Christophers 2020; Harvey 2020). این پدیده که مبتنی بر کسب درآمد از مالکیت منابع بدون خلق ارزش تولیدی است، در شهرهای مذهبی که محور گردشگری زیارتی محسوب می‌شوند، پیچیدگی و عمق خاصی یافته است (Joachim and Aiolo 2021). علاوه بر آن در تحقیقات اخیر اقتصاد به‌عنوان ابزاری برای تحلیل ویژگی‌های مکان نیز به‌کار رفته است (Ramezannejad et al. 2026). مشهد به‌عنوان دومین کلان‌شهر ایران و یکی از مهم‌ترین مقاصد زیارتی جهان شیعه، زمینه تجربی منحصر به فردی برای بررسی تقاطع اقتصاد رانتی و سرشت مکان فراهم می‌آورد. حضور حرم مطهر رضوی و جریان سالانه میلیون‌ها زائر، این شهر را به کانون اقتصاد زیارت‌محور تبدیل کرده است (Jamshidie et al. 2019). در دهه‌های اخیر، فرآیندهای شتابان توسعه شهری در حریم حرم، تحولات عمیقی در بافت تاریخی و ساختار فضایی این محدوده ایجاد کرده است (Tarh-e Harim-e Razavi 2020; Darbani et al. 2023).

این پژوهش با تمرکز بر حریم حرم رضوی مشهد، به تبیین مکانیسم‌هایی می‌پردازد که اقتصاد سرمایه‌داری رانتی از طریق آن‌ها، سرشت مکان را دگرگون می‌سازد. مسئله‌محوری این پژوهش، درک مکانیسم‌هایی است که اقتصاد سرمایه‌داری رانتی از طریق آن‌ها بر سرشت مکان تأثیر می‌گذارد. سؤال اصلی عبارت است از: چگونه اقتصاد سرمایه‌داری رانتی از طریق میانجی‌گری فرم مصنوع، سرشت انسانی مکان‌ها را دگرگون می‌کند؟ هدف اصلی این مطالعه، بررسی تأثیر اقتصاد سرمایه‌داری رانتی بر سرشت مکان در منطقه ثامن مشهد با تمرکز بر نقش میانجی‌گری فرم مصنوع است. اهداف فرعی شامل: (۱) شناسایی مؤلفه‌های کلیدی هر متغیر بر اساس ادبیات معاصر، (۲) تحلیل تحولات تاریخی در مورد مطالعه، (۳)

توسعه چارچوب مفهومی تلفیقی و (۴) ارائه پیشنهادی عملی برای سیاست‌گذاری شهری است.

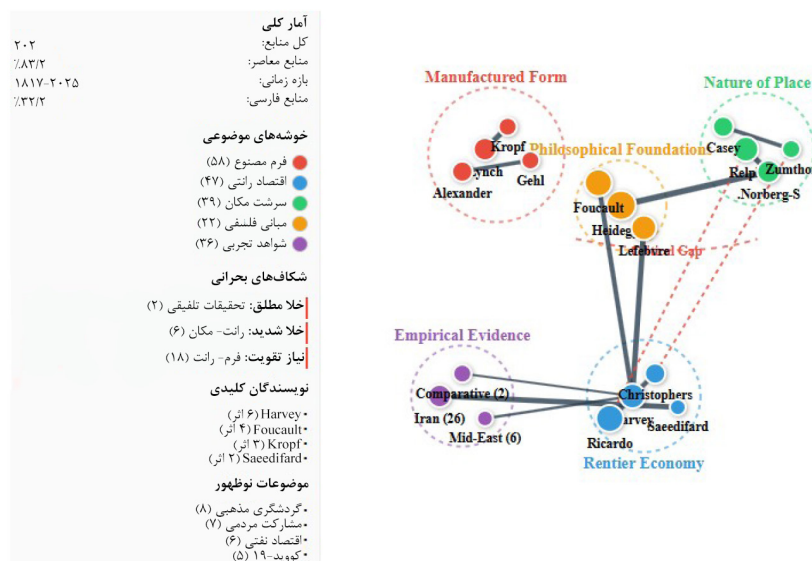
پارادایم انسان‌محور مکان را به‌عنوان پدیده‌ای اساساً انسانی در نظر می‌گیرد که توسط فعالیت‌های انسانی تولید می‌شود، از طریق آگاهی انسان تجربه می‌شود و تنها در رابطه با زندگی انسان معنا دارد است (Relph 2010; Seamon 2018). این پارادایم از پدیدارشناسی (Heidegger 2010)، نظریه انتقادی (Foucault 2010; 2012; 2023) و (Harvey 2002; Lefebvre 2014b) و جغرافیای انسانی (Massey 2019) بهره می‌برد و عاملیت، ادراک و ساخت اجتماعی انسان را در مرکز تحلیل قرار می‌دهد (Creswell and Creswell 2017).

مفهوم «سرشت مکان» در درجه اول از فلسفه پدیدارشناسی، به‌ویژه بررسی مارتین هایدگر در مورد هستی، سکونت و مکان سرچشمه می‌گیرد. این بخش تکامل از پدیدارشناسی کلاسیک از طریق نظریه انتقادی به چارچوب‌های انسان‌گرای اخیر را دنبال می‌کند، با این حال، تحقیقات معاصر گسترش یافته و رویکردهای پسا انسان‌گرا و شیء‌گرا را شامل می‌شود که مفروضات انسان‌گرای پدیدارشناسی را تکمیل می‌کند (Ramezannejad et al. 2026).

۲. مرور ادبیات

تحلیل بیلیومتریکی سیستماتیک ۲۸۷ منبع معتبر (۱۸۱۷-۲۰۲۵) خلأ تحقیقاتی بحرانی را آشکار می‌کند: تنها سه منبع (یک درصد) به بررسی تلفیقی سه‌گانه اقتصاد سرمایه‌داری رانتی، فرم مصنوع، و سرشت مکان پرداخته‌اند. همچنین ۸۷.۸ درصد تحقیقات موجود تک‌بعدی یا دوبعدی هستند و ۷۱.۴ درصد آن‌ها در زمینه‌های غربی انجام شده‌اند که نشان‌دهنده نیاز مبرم به مطالعات جامع و زمینه‌مند در مناطق خاورمیانه است. توزیع زمانی نشان داد که ۸۹.۵ درصد منابع در دوره معاصر (۲۰۰۰-۲۰۲۵) با تراکم ۴۹.۵ درصد در دهه اخیر منتشر شده‌اند.

شکل ۱: تحلیلی بیبلومتریک

این تحلیل در آثار معاصر او (Harvey 2020) به نقد جامع «سرمایه‌داری رانتی» به‌عنوان مرحله جدید انباشت سرمایه تبدیل شده است.

کریستوفر (Christophers 2019; 2020) در تحلیل جامع سرمایه‌داری رانتی بریتانیا، سه مؤلفه اصلی را شناسایی کرد: «مالکیت منابع»، «کنترل انحصاری دارایی‌های کمیاب»، «سود بدون تولید (درآمد ناشی از مالکیت نه فعالیت)» و «شبکه‌های قدرت» (روابط ویژه برای دسترسی به فرصت‌ها).

در زمینه خاورمیانه، مطالعات (Kamrava 2022) نشان می‌دهد که اقتصادهای نفتی خلیج‌فارس الگوی خاصی از رانت‌جویی ایجاد کرده‌اند. ویلسون (Wilson 2021) در «دموکراسی کربنی» استدلال می‌کند که اقتصاد نفتی ساختارهای سیاسی خاصی تولید می‌کند که با مطالعات ایرانی مانند (Saeedifard et al. 2020) در مورد رفتار رانت‌جویی در پروژه‌های شهری همخوانی دارد. استندینگ (Standing 2021) نشان داد که رانت‌جویی به‌طور سیستماتیک نابرابری و رکود اقتصادی ایجاد می‌کند که مستندات تجربی قوی برای تحلیل تأثیرات آن بر فضاهای شهری فراهم می‌آورد.

ج- فرم مصنوع: ریخت‌شناسی شهری

نظریه فرم مصنوع بر مبنای کارهای پیشگام لینچ (Lynch 1960) در «شکل شهر» و الکساندر (Alexander 1977) در «زبان الگوها» شکل گرفته است. کروپف (Kropf 2009; 2014) در مطالعات جامع خود، فرم مصنوع را در دو بُعد تعریف کرد: اصول کیفی شامل انسجام فضایی، تنوع کاربری، تعامل اجتماعی، و تنوع بصری؛ و مقیاس‌های تحلیل شامل: بلوک شهری، قطعه زمین و ساختمان. گل (Gehl 2013) و جیکوب (Jacobs 2016) بر اهمیت «زندگی بین ساختمان‌ها» تأکید کردند و نشان

الف- پارادایم انسان‌محور: بنیان‌های فلسفی

پارادایم انسان‌محور این مطالعه بر سه رکن اصلی استوار است. نخست، مفهوم «سکونت اصیل» هایدگر (۲۰۰۶) که در آثار معاصر توسط مالپاس (Malpas 2012a; 2012b) و رنت‌میستر (Rentmester 2016) توسعه یافته، نشان می‌دهد که هستی انسان جدایی‌ناپذیر از فضاهایی است که در آن ساکن است. این مفهوم با طرح «دازاین»^۱ و تحلیل «ساختن، باشیدن، اندیشیدن»^۲، بنیان فلسفی درک رابطه انسان-مکان را پایه‌گذاری کرده است. دوم، تحلیل‌های فوکویی از قدرت و فضا (Crampton and Elden 2007; Foucault 2023) بُعد انتقادی پارادایم را شکل می‌دهد. مفهوم «هتروتوپیا»^۳ (Foucault 1967) و تحلیل «پانوپتیکون»^۴ نشان داد که فضاها حامل ساختارهای قدرت خاصی هستند و فرم‌های معماری قادر به شکل‌دهی فعال رفتار انسان‌ها هستند. سوم، نظریه تولید فضای (Lefebvre 2014) با چارچوب سه‌گانه فضای ادراک‌شده، تصور شده، و زیسته، نحوه تولید اجتماعی فضا را تبیین می‌کند. مفهوم «حق بر شهر»^۵ در این نظریه در تقابل مستقیم با منطق اقتصاد سرمایه‌داری رانتی قرار می‌گیرد (Goonewardena et al. 2008; Harvey 2020). تلفیق این سه رکن، چارچوبی فراهم می‌کند که عمق وجودشناختی هایدگری و تحلیل انتقادی فوکویی را با جامعیت اجتماعی لفوری در خود جای می‌دهد.

ب- اقتصاد سرمایه‌داری رانتی: تکامل مفهومی

مفهوم رانت از نظریه کلاسیک (Ricardo 1995) در مورد رانت زمین آغاز شده و تکامل قابل توجهی یافته است. هاروی مفهوم «رانت انحصاری»^۶ را معرفی کرد (Harvey 1974; 2020; Harvey and Chatterjee 1974) که نشان می‌دهد چگونه ویژگی‌های منحصربه‌فرد مکان‌ها (مانند مقدس بودن) منجر به کسب درآمدهای رانتی می‌شود.

- H3 - تأثیر غیرمستقیم (از طریق فرم مصنوع) قوی تر از تأثیر مستقیم است.
- H4 - مؤلفه «مالکیت منابع» قوی ترین پیش بین اقتصاد رانتي است.
- H5 - مؤلفه «اصلت» آسیب پذیرترین بُعد سرشت مکان است.

۳. روش شناسی

این پژوهش در چارچوب پارادایم تفسیرگرایی و با رویکرد کیفی انجام شده است. بر اساس تحقیقات روش شناسی (Denzin and Lincoln 2011; Mohammadpour 2021)، پارادایم تفسیرگرایی به عنوان ساختار معرفت شناختی است که جهان اجتماعی را معنادار، پیچیده و متکثر می داند، بر درک تجربه زیسته، فهم کنش اجتماعی و زمینه مندی معنا تأکید می کند.

رویکرد کیفی با تأکید بر سنت های فکری ماکس وبر و مفهوم «درون فهمی»^۸ بر فهم همدلانه انگیزه ها و معانی کنش های اجتماعی متمرکز بوده (Maxwell 2013) و استراتژی مطالعه موردی (Yin 2018) برای بررسی عمیق حریم رضوی مشهد به عنوان مورد منحصربه فرد انتخاب شده است.

الف - پارادایم تحقیق

روش تحقیق این پژوهش، مطالعات گفتمان است که جزء روش های تحقیق کیفی محسوب می شود. تحلیل گفتمان روشی تفسیری است که هدف آن تحلیل نحوه بازنمایی معنا، قدرت و ایدئولوژی در متون، گفتار، رسانه، تصاویر و اسناد است. تکنیک تحقیق از تلفیق (بریکولاژ) به عنوان رویکردی چندلایه برای تلفیق داده های حاصل از تحلیل مکالمه، تحلیل گفتمان انتقادی استفاده شده است (Ahmad Mohammadpour 2021). این تکنیک پنج نوع تلفیق را شامل می شود: سیستم تلفیق نظری (ترکیب دیدگاه های هایدگر، فوکو و غیره)، سیستم تلفیق روش شناختی (استفاده از دو تکنیک تحلیل مکالمه و تحلیل گفتمان انتقادی)، سیستم تلفیق تفسیری (تفسیرهای چندگانه)، سیستم تلفیق روایی (روایت های چندلایه) و سیستم تلفیق سیاسی (برجسته سازی پیامدهای اجتماعی). رویکرد انسان محور این مطالعه بر تجربه زیسته ساکنان، کنشگری آن ها و ظرفیت های مقاومت در برابر فرآیندهای کالایی سازی تمرکز دارد.

ب - روش گردآوری داده

برای گردآوری داده های کیفی، از مصاحبه های عمیق نیمه ساختارمند استفاده شد که امکان کاوش انعطاف پذیر در تجربه های زیسته را فراهم می کند (Corbin and Strauss 2014). نمونه گیری هدفمند بر اساس معیارهای مشخص انجام شده است. تجربه مستقیم حداقل پنج سال سکونت یا فعالیت در حریم رضوی، آگاهی از تحولات شهری و تمایل به مشارکت در مصاحبه ۴۵-۹۰ دقیقه ای

دادند که فرم مصنوع نقش تعیین کننده ای در کیفیت تعاملات اجتماعی دارد. وایت (Whyte 1980) در مطالعات میدانی خود، رابطه مستقیم بین طراحی فضاهای عمومی و کیفیت حیات اجتماعی را مستند کرد. گردون در تحقیق خود (Gordon 1971) مفهوم «چشم انداز شهری» را معرفی کرد که بر اهمیت تجربه بصری و حرکت در فضا تأکید دارد. این رویکرد توسط ماسی (Massey 2019) در «برای فضا» به تحلیل قدرت و هویت در فضاهای شهری گسترش یافت.

مطالعات معاصر نشان می دهد که محیط ساخته شده نقش میانجی مهمی در شکل دهی تعاملات اجتماعی - اقتصادی روزمره ایفا می کند (Bramley and Power 2009). فرم شهری و عناصر معماری از طریق تأثیر بر الگوهای حرکت، دسترسی ها، و فضاهای تعامل، منطق اقتصادی غالب را به تجربه زندگی شهروندان منتقل می کنند (Zhang et al. 2017). این فرآیند میانجی گری به ویژه در زمینه هایی که اقتصاد رانتي ساختارهای فضایی را شکل می دهد، اهمیت بیش تری پیدا می کند (Yamu et al. 2021).

د - سرشت مکان: از پدیدارشناسی تا کاربرد شهری
مفهوم سرشت مکان ریشه در پدیدارشناسی دارد (Relph 2010). در «مکان و بی مکانی» تمایز بنیادی بین مکان اصیل و بی مکانی را طرح کرد. او هشت سطح تجربه مکان را شناسایی کرد که از «درون مایگی وجودی» تا «برون مایگی بی هدف» امتداد دارد (Schulz 2012). مفهوم «روح مکان»^۹ را در معماری عملیاتی کرد و شش مؤلفه برای آن تعریف کرد. رنت میستر (Rentmester 2016) در «تجربه مکان» رویکرد پدیدارشناختی جامع تری ارائه داد که بر تجربه جسمانی و حسی مکان تأکید می کند. زومتور (Zumthor 2006). در «اتم سفر» بُعد عملی این مفاهیم را در معماری معاصر نشان داد. او شش عنصر برای خلق اتمسفر معماری شناسایی کرد که شامل مواد، صدا، دما، اشیاء پیرامون و کیفیت نور می شود.

مطالعات کاربردی معاصر نشان می دهند که سرشت مکان در شهرهای مذهبی ابعاد خاصی دارد که شامل اصلت (تطابق با هویت محلی و حفظ ویژگی های فرهنگی)، طنین اجتماعی (پاسخگویی به نیازهای اجتماعی جامعه)، روابط زمانی - مکانی (تداوم تاریخی و حافظه جمعی)، مشارکت مردمی (درگیری فعال شهروندان)، ساختار قدرت (شفافیت در فرآیندهای تصمیم گیری)، و فضای گفتمانی (آزادی بیان و تنوع نظرات) است (Ahmadi et al. 2023; Arabi and Arjmand 2022; Foucault 2020; 2023; Heidegger 2006; Houshang and Mahmood 2022). بر این اساس چند فرضیه اصلی بر این تحقیق مترتب است:

- H1 - تأثیر رانتي تأثیر معناداری بر سرشت مکان دارد.
- H2 - فرم مصنوع نقش میانجی معنادار در رابطه اقتصاد رانتي و سرشت مکان ایفا می کند (میانجی گری جزئی).

مورد نظر بوده است. ترکیب نمونه شامل ۱۲ مشارکت‌کننده بود:

- شش مصاحبه حضوری: سه مدیر شهری، سه متخصص (معماری، شهرسازی و اقتصاد)،

- شش مصاحبه از اسناد صوتی/ تصویری: متخصصان، مدیران سابق، طراحان، منتقدان وساکنان محلی.

معیارهای تنوع شامل: جنسیت (۸ درصد زن، ۹۲ درصد مرد)، سن (۲۸-۶۸ سال)، تحصیلات (دیپلم تا دکتری) و نقش‌های اجتماعی متنوع بود. تعداد نمونه‌ها بر اساس اشباع نظری^۹ تعیین شد که در مصاحبه دهم حاصل شد. تمام مصاحبه‌ها با رعایت اصول اخلاقی ضبط، رونویسی، و سازمان‌دهی شدند.

جدول ۱: مصاحبین

ردیف	شناسه	جنس	سن	تحصیلات	نقش	سابقه (سال)	نوع مصاحبه
۱	P01	مرد	۴۵	دکتری معماری	متخصص	۱۵	حضوری
۲	P02	مرد	۵۲	کارشناسی‌ارشد شهرسازی	مدیر شهری	۲۰	حضوری
۳	P03	مرد	۴۰	دکتری شهرسازی	متخصص	۱۰	حضوری
۴	P04	مرد	۶۵	دکتری اقتصاد	مدیر شهری	۳۰	حضوری
۵	P05	مرد	۵۵	کارشناسی‌ارشد جامعه‌شناسی	مدیر شهری	۲۵	حضوری
۶	P06	مرد	۴۱	دکتری اقتصاد	متخصص	۱۵	حضوری
۷	P07	مرد	۶۴	دکتری شهرسازی	مدیر شهری	۳۰	اسناد صوتی
۸	P08	مرد	۴۴	دکتری معماری	مدیر شهری	۱۵	اسناد صوتی
۹	P09	مرد	۶۳	کارشناسی‌ارشد معماری	مدیر اجرایی	۳۰	اسناد صوتی
۱۰	P10	زن	۶۲	دکتری معماری	متخصص	۳۰	اسناد صوتی
۱۱	P11	مرد	۶۵	حوزوی	ساکن محله	۲۵	اسناد صوتی
۱۲	P12	مرد	۶۱	دکتری علوم انسانی	ساکن محله	۲۵	اسناد صوتی

قدرت+ نظارت نهادی، معماری کنترل+ تولید فضا و هویت‌زدایی+ کالایی‌سازی بود. هدف شناسایی روابط بین کدها و تشکیل خرده مقولات، شبکه کنشگران و مقوله محوری بود.

- کدگذاری انتخابی^{۱۲}: مرحله نهایی با هدف شناسایی پدیده محوری و توسعه نظریه بر اساس معیارهای (Char-maz 2014) شامل مرکزیت، جامعیت، و قدرت تبیینی انجام شد.

تحلیل گفتمان سه‌سطحی: بر اساس چارچوب (Fairclough 2003; 2023) (۱) سطح متنی- بررسی ویژگی‌های زبانی، (۲) سطح تعاملی- تحلیل فرآیندهای تولید معنا، (۳) سطح زمینه‌ای- اتصال به بسترهای اجتماعی و تحلیل روابط قدرت، مورد نظر قرار گرفت.

ج- فرآیند تحلیل

تحلیل داده‌ها بر اساس رویکرد نظریه زمینه‌ای ساختارگرا (Charmaz 2014) در سه مرحله انجام شد:

- کدگذاری باز^{۱۰}: بر اساس کدگذاری باز (Saldaña 2021) با خوانش دقیق متن‌های مصاحبه و ارتباط مولفه‌های کشف‌شده متغیرهای پژوهش در مبانی نظری آغاز شد. از تکنیک تحلیل خط به خط مکالمه برای استخراج کدهای مستقیم از زبان مشارکت‌کنندگان استفاده شد. فرآیند شامل شناسایی واحدهای معنایی، اختصاص کد اولیه و دسته‌بندی مقدماتی بود.

- کدگذاری محوری^{۱۱}: این مرحله بر اساس چارچوب پنج محور تحلیل انجام شد که شامل: اقتصاد سرمایه‌داری رانتی+ قدرت- دانش، سکونت‌زدایی+ حالت استثنا، شبکه

جدول ۲: چارچوب سه سطحی تحلیل گفتمان

سطح متنی			
انتخاب واژگان	ساختارهای دستوری	استعاره‌ها و تمثیل‌ها	تکنیک‌های بیانی
سطح تعاملی			
استراتژی‌های گفتمانی	جانمایی کنشگران	فرآیندهای تولید معنا	شیوه‌های مقاومت
سطح زمینه‌ای			
ساختارهای قدرت	ایدئولوژی حاکم	بافت تاریخی- اجتماعی	روابط اقتصادی

اعتبارسنجی کمی نهایی بر اساس فرمول ترکیبی (Lincoln 1985) نمره ۸۰ درصد را نتیجه داد که بالاتر از آستانه قبول (۷۵ درصد) است.

۴. یافته‌ها

این پژوهش با هدف تحلیل تأثیر اقتصاد سرمایه‌داری رانتهی بر سرشت مکان در بافت تاریخی- مذهبی حریم رضوی مشهد، از رویکرد نظریه زمینه‌ای و معماری کدگذاری سه مرحله‌ای استفاده نمود که در ادامه نتایج مبتنی بر روش تحقیق ارائه می‌شود:

الف- کدگذاری باز: شناسایی مفاهیم اولیه

کدگذاری باز بر روی ۱۲ مصاحبه منجر به استخراج ۱۵۷۸ کد شد که نشان‌دهنده غنای مفهومی داده‌های تحقیق است. توزیع کلی نشان داد که ۷۴.۲ درصد کدها (۱۱۷۱ کد) مربوط به مؤلفه‌های اثرپذیر (سرشت مکان)، ۱۸ درصد کدها (۲۸۴ کد) به مؤلفه‌های اثرگذار (اقتصاد سرمایه‌داری رانتهی)، و ۷.۸ درصد کدها (۱۲۳ کد) به مؤلفه‌های میانجی (فرم مصنوع) اختصاص دارد.

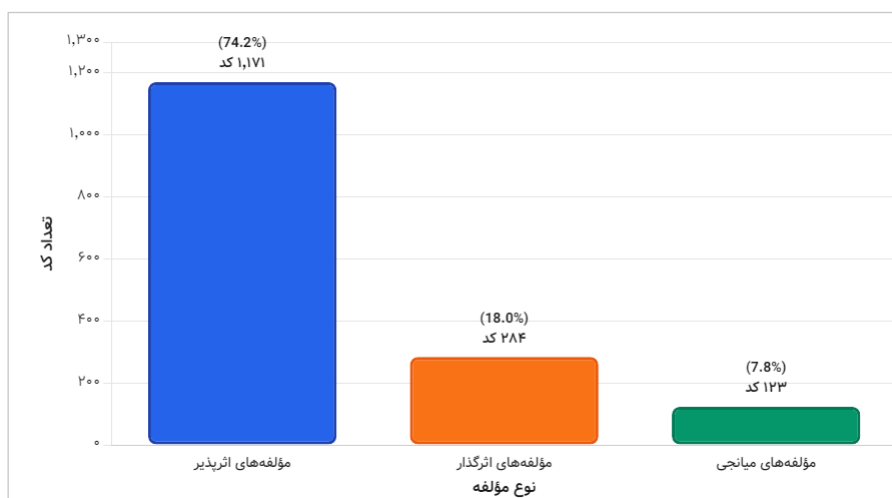
سیستم تلفیق نظری: رویکرد سه‌گانه شامل سیستم تلفیق سیاسی (تحلیل ساختارهای قدرت)، روایی (روایت‌های فردی تا جمعی)، و تفسیری (معناسازی و کنش‌گری) بر اساس (Kincheloe 2001; 2005; Kincheloe and McLaren 2011; Krippendorff 2018) اعمال شد.

د- اعتبارسنجی

اعتبارسنجی بر اساس چهار معیار (Lincoln 1985) انجام شد:

باورپذیری^۳: اول- بررسی اعضا: ۹۱.۳ درصد تأیید یافته‌های اولیه توسط مشارکت‌کنندگان. دوم- تثلیث منابع: ترکیب مصاحبه، اسناد، و مشاهدات میدانی. سوم- مصاحبه‌های طولانی: متوسط ۶۷ دقیقه انتقال‌پذیری^۴: اول- توصیف عمیق فرآیندها و زمینه، دوم- ارائه جزئیات کافی برای قضاوت خوانندگان اعتمادپذیری^۵: اول- مستندسازی کامل فرآیند تحقیق، دوم- ممیزی مسیر تحقیق توسط متخصصان مستقل تأییدپذیری^۶: اول- حفظ مسیر تصمیم‌گیری و زنجیره شواهد، دوم- بازنگری همکاران با ضریب توافق کاپای کوهن (۰.۷۸ درصد)

شکل ۲: خلاصه داده‌های کدگذاری باز

جدول ۳: تحلیل تفصیلی مؤلفه‌های اثرپذیر

مؤلفه	تعداد کد	درصد از کل	درصد از دسته
ساختارهای قدرت (فساد ساختاری)	۲۴۷	۱۵.۷ درصد	۲۱.۱ درصد
طنین اجتماعی و فرهنگی	۲۰۳	۱۲.۹ درصد	۱۷.۳ درصد
اقتصاد به‌مثابه پیشران	۱۲۲	۷.۷ درصد	۱۰.۴ درصد
گفتمان و ایدئولوژی	۹۶	۶.۱ درصد	۸.۲ درصد
مشارکت (نادیده‌گرفتن مردم)	۷۱	۴.۵ درصد	۶.۱ درصد
اصالت	۶۲	۳.۹ درصد	۵.۳ درصد
نظارت و کنترل	۵۸	۳.۷ درصد	۵.۰ درصد
روابط زمانی و مکانی	۱۵	۱.۰ درصد	۱.۳ درصد
مؤلفه‌های نوظهور	۲۹۷	۱۸.۸ درصد	۲۵.۴ درصد

زیسته شهروندان از تأثیرات اقتصاد سرمایه‌داری رانتی را آشکار کند.

ب- کدگذاری محوری

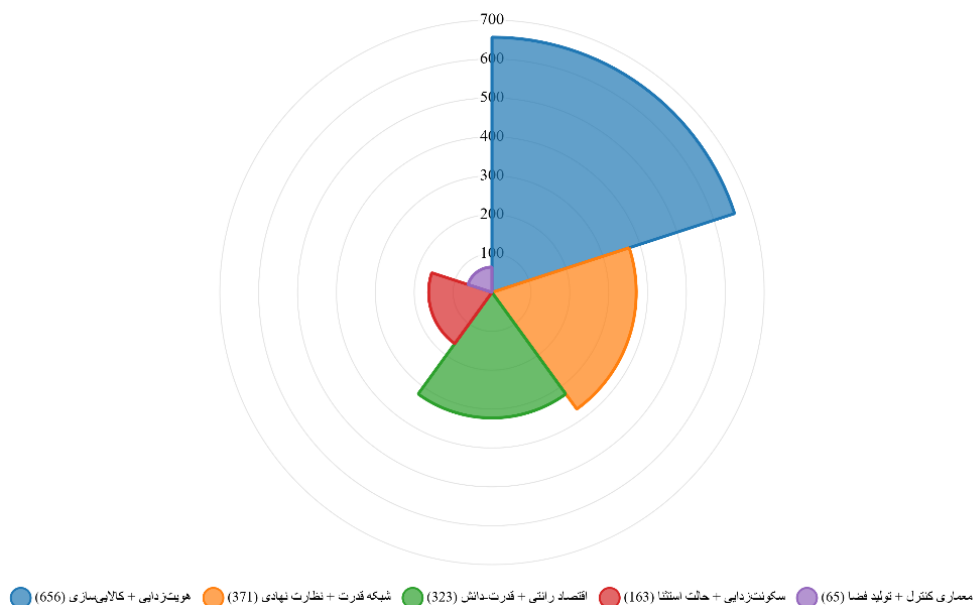
کدگذاری محوری بر اساس چارچوب چهار محور نظری شامل آرای هایدگر، فوکو، لفر و رلف انجام شد.

- توسعه خرده‌مقولات

از ۱۵۷۸ کد اولیه، ۱۴۸۷ کد امکان انطباق با محورهای نظری را داشت و ۱۰۷۸ کد (۷۲.۴ درصد) در دوازده خرده مقوله سازماندهی شد.

مؤلفه‌های اثرگذار با غلبه «سود و منفعت» (۱۶۶ کد، ۵۸.۵ درصد از دسته) و «انحصار شبکه رانتی» (۸۱ کد، ۲۸.۵ درصد) نشان می‌دهد که انگیزه‌های اقتصادی و ساختارهای قدرت محرک‌های اصلی فرآیند کالایی‌سازی هستند. مؤلفه‌های میانجی تماماً به «فرم مصنوع» (۱۲۳ کد، ۱۰۰ درصد دسته) اختصاص داشت که نشان‌دهنده نقش تک‌بعدی اما مهم این متغیر در انتقال تأثیرات اقتصاد رانتی به سرشت مکان است. این توزیع تأیید می‌کند که رویکرد انسان‌محور توانسته ابعاد عمیق تجربه

شکل ۳: توزیع محورهای نظری

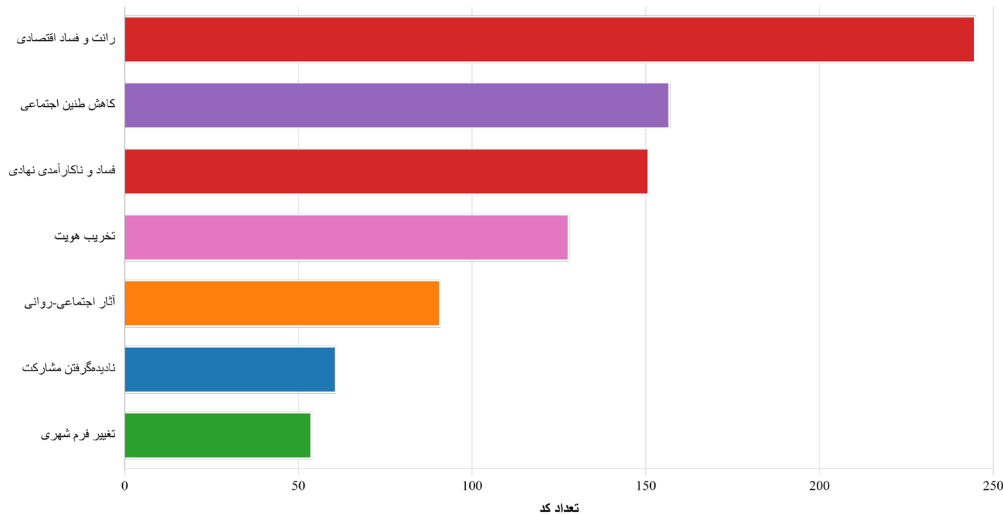

خرده مقولات کلیدی با بالاترین تراکم:
۱. رانت و فساد اقتصادی (۲۴۵ کد، ۱۶.۵ درصد کل): شامل مکانیسم‌هایی مانند «تخصیص زمین به پروژه‌های سودآور»، «واگذاری زمین برای پروژه مسکونی»، و «فروش زمین به سرمایه‌گذاران خاص»
۲. کاهش طنین اجتماعی (۱۵۷ کد، ۱۰.۶ درصد): شامل

خرده مقولات کلیدی با بالاترین تراکم:
۱. رانت و فساد اقتصادی (۲۴۵ کد، ۱۶.۵ درصد کل): شامل مکانیسم‌هایی مانند «تخصیص زمین به پروژه‌های سودآور»، «واگذاری زمین برای پروژه مسکونی»، و «فروش زمین به سرمایه‌گذاران خاص»
۲. کاهش طنین اجتماعی (۱۵۷ کد، ۱۰.۶ درصد): شامل

- «کاهش تعاملات اجتماعی محله»، «از بین رفتن فضاهای تجمع»، و «تضعیف روابط همسایگی»
 ۳. فساد و ناکارآمدی نهادی (۱۵۱ کد، ۱۰.۲ درصد): شامل «ضعف نظارت بر قراردادهای توسعه»، «سوءاستفاده از قدرت»، و «عدم شفافیت در تصمیم‌گیری»
 ۴. تخریب هویت (۱۲۸ کد، ۸.۶ درصد): شامل «تخریب بافت‌های تاریخی محله»، «از بین رفتن معماری سنتی»، و «جایگزینی عناصر بی‌هویت»

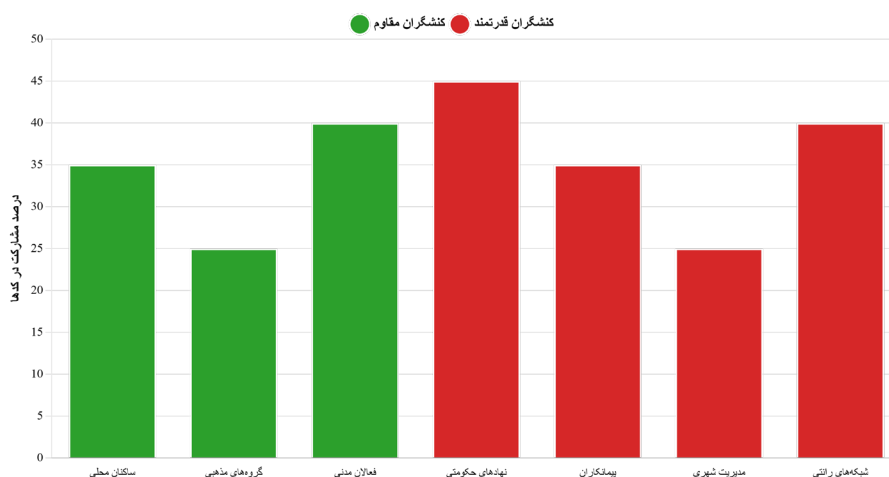
شکل ۴: توزیع محورهای نظری

حکومتی، پیمانکاران، مدیریت شهری و شبکه‌های رانتی مقوله محوری از تحلیل روابط بین خرده مقولات به‌عنوان «تخریب سیستماتیک هویت جمعی از طریق شبکه‌سازی رانتی و کنترل اجتماعی» شناسایی شد که ۲۱ رابطه مستقیم بین مؤلفه‌ها را شامل می‌شود.

- نقشه‌برداری شبکه کنشگری
 نقشه‌برداری شبکه کنشگری و نه نوع کنشگر را شناسایی کرد:
 - کنشگران مقاوم (۴۲.۸ درصد کدها): ساکنان محلی، گروه‌های مذهبی و فعالان مدنی
 - کنشگران قدرتمند (۵۷.۲ درصد کدها): نهادهای

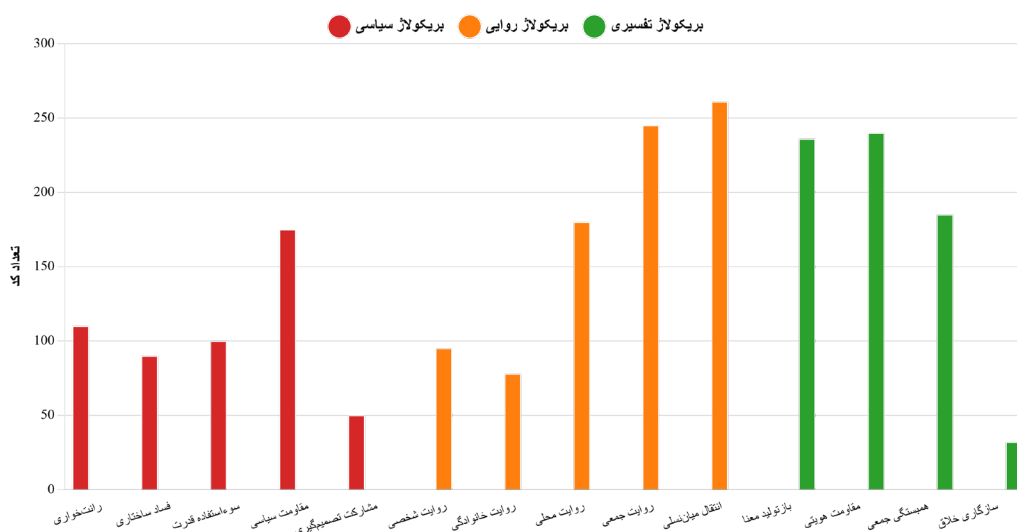
شکل ۵: شبکه کنشگران

حوزه طبیعی در داده‌ها استوار بود که با استفاده از فرمول ترکیبی (Lincoln 1985) اعتبارسنجی شد.
 - سیستم تلفیق سه‌گانه

- ج- کدگذاری انتخابی: توسعه نظریه نهایی
 مرحله کدگذاری انتخابی با هدف توسعه نظریه جامع «کالایی‌سازی مکان در پارادایم انسان‌محور» انجام شد. منطق انتخاب سیستم تلفیق سه‌گانه بر شناسایی سه

شکل ۶: تحلیل جامع بریکولاژ سه‌گانه

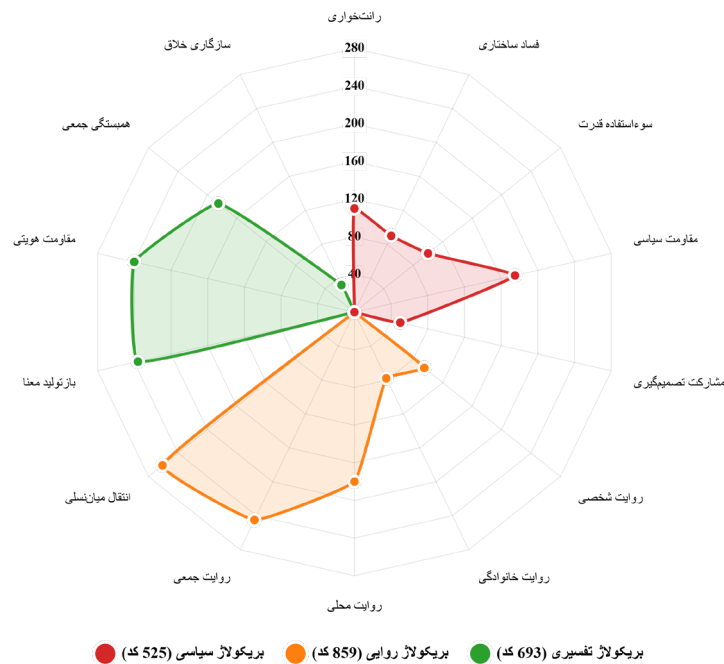
که نشان‌دهنده اهمیت حافظه جمعی در حفظ هویت مکان است. سیستم تلفیق تفسیری (۵۹.۳ درصد) نیز با تمرکز بر مقاومت هویتی (۲۴۰ کد) و بازتولید معنا (۲۳۶ کد) نقش حیاتی فرآیندهای معناسازی کنشگران محلی را آشکار می‌سازد. این تنوع در شیوه‌های مقاومت تأیید می‌کند که جامعه محلی علی‌رغم فشارهای اقتصاد رانتی، ظرفیت‌های چندوجهی برای حفظ و بازسازی سرشت انسانی مکان را حفظ کرده است.

تحلیل کدگذاری انتخابی نشان داد که مقاومت جامعه محلی در برابر فرآیندهای کالایی‌سازی مکان در سه سطح متمایز اما مرتبط عمل می‌کند. سیستم تلفیق سیاسی (۳۳.۳ درصد) بر ساختارهای قدرت و مکانیسم‌های نهادی متمرکز است که در آن مقاومت سیاسی (۱۷۵ کد) قوی‌ترین مؤلفه محسوب می‌شود. سیستم تلفیق روایی (۳۷.۹ درصد) بالاترین تراکم را دارد و بر انتقال میان نسلی (۲۶۱ کد) و روایت جمعی (۲۴۵ کد) تأکید می‌کند.

جدول ۴: تحلیل جامع سیستم تلفیق سه‌گانه

نوع سیستم تلفیق	مؤلفه	تعداد کد	توضیح
سیستم تلفیق سیاسی (۵۲.۵ کد، ۳۳.۳ درصد)	رانت‌خواری	۱۱۰	مکانیسم‌های کسب سود بدون تولید
	فساد ساختاری	۹۰	آسیب‌های سیستماتیک نهادی
	سوءاستفاده از قدرت	۱۰۰	استفاده غیرقانونی از موقعیت
	مقاومت سیاسی	۱۷۵	واکنش‌های سازماندهی شده شهروندان
سیستم تلفیق روایی (۳۷.۹ کد، ۳۷.۹ درصد)	مشارکت در تصمیم‌گیری	۵۰	فرآیندهای دموکراتیک محلی
	روایت شخصی	۹۵	تجربیات فردی از تغییرات
	روایت خانوادگی	۷۸	حافظه نسلی از مکان
	روایت محلی	۱۸۰	داستان‌های مشترک محله
سیستم تلفیق تفسیری (۵۹.۳ کد، ۵۹.۳ درصد)	روایت جمعی	۲۴۵	هویت گروهی و تعلق
	انتقال میان نسلی	۲۶۱	حفظ و انتقال معنا
	بازتولید معنا	۲۳۶	فرآیندهای معناسازی مداوم
	مقاومت هویتی	۲۴۰	حفاظت از ویژگی‌های فرهنگی
همبستگی جمعی (۱۸.۵ درصد)	همبستگی جمعی	۱۸۵	پیوندهای اجتماعی قوی
	سازگاری خلاق	۳۲	تطبیق با شرایط جدید

شکل ۷: مقایسه تفصیلی سه نوع سیستم تلفیق

پدیده محوری؛ «کالایی‌سازی مکان» با ۱۸۰ کد (۱۱.۴ درصد کل) و پوشش سه عنصر پارادایمی انتخاب شد. د- مدل پارادایمی نهایی اعتبارسنجی چندمرحله‌ای نمره ۸۹.۷ درصد را نتیجه داد.

جدول ۵: مدل نهایی پارادایمی

عنصر	خرده مقوله	تعداد کد	درصد
شرایط علی	رانت و فساد اقتصادی	۲۴۵	۱۶.۵ درصد
	مالکیت منابع	۶۴	۴.۳ درصد
	پروژه‌های ناکارآمد	۷	۰.۵ درصد
پدیده محوری	کالایی‌سازی مکان	۱۸۰	۱۱.۴ درصد
	آثار اجتماعی-روانی	۹۱	۶.۱ درصد
	نادیده‌گرفتن مشارکت	۶۱	۴.۱ درصد
واسطه	فساد نهادی	۱۵۱	۱۰.۲ درصد
	ساختارهای قدرت	۴۸	۳.۲ درصد
	تغییر فرم شهری	۵۴	۳.۶ درصد
پیامدها	کاهش طنین اجتماعی	۱۵۷	۱۰.۶ درصد
	تخریب هویت	۱۲۸	۸.۶ درصد
	مقاومت هویتی	۶	۰.۴ درصد

محاسبه شد که نتیجه ۰.۵۱ درصد را نشان داد. روش محاسبه: بر اساس اصول تحلیل کمی محتوا (Krippendorff 2018)؛ نسبت‌سنجی کدها = کدهای بازسازی ÷ کدهای تخریب ← $0.51 = 693 \div 1350$ درصد

تحلیل تعادل دیالکتیکی: برای سنجش تعادل نیروهای متضاد، نسبت کدهای بازسازی (۶۹۳ کد: بازتولید معنا، مقاومت هویتی، همبستگی جمعی و سازگاری خلاق) به کدهای تخریب (۱۳۵۰ کد: شرایط علی، پیامدهای منفی، بخش‌های تخریبی سیستم تلفیق‌های سیاسی و روایی)

مکانیسم‌های متنوع مقاومت، ظرفیت بالقوه جامعه محلی برای مواجهه با فشارهای اقتصاد رانتی را نشان می‌دهد.

این نسبت نشان می‌دهد که نیروهای تخریب دوبرابر قوی‌تر از نیروهای بازسازی عمل می‌کنند، اما وجود

شکل ۸: چرخه دیالکتیکی تخریب-بازسازی

۵. بحث

- تفسیر یافته‌های اصلی

تجربه زیسته انسان‌ها و ظرفیت‌های مقاومت آن‌ها تأکید می‌کند.

این پژوهش سه سهم نظری اصلی ارائه می‌دهد:
- نظریه کالایی‌سازی مکان در پارادایم انسان‌محور: برخلاف نظریات کلاسیک که کالایی‌سازی را فرآیند یک‌طرفه می‌دانند، این نظریه نشان می‌دهد که کالایی‌سازی در تعامل دیالکتیکی با مقاومت‌های انسانی قرار دارد. ضرب تعادل ۰.۵۱ نشان‌دهنده وجود نیروهای بازسازی است که تفسیر جدیدی از ظرفیت‌های انسانی ارائه می‌دهد.

- چارچوب سیستم تلفیق سه‌گانه: تلفیق سیاسی، روایی، و تفسیری ابزار تحلیلی قدرتمندی برای درک مقاومت‌های چندسطحی فراهم می‌کند. این چارچوب از (Kincheloe and McLaren 2001; 2005; 2001) فراتر رفته و مکانیسم‌های عملیاتی مقاومت را مشخص می‌کند.
- مدل دیالکتیکی تخریب-بازسازی: برخلاف مدل‌های خطی، این مدل نشان می‌دهد که فرآیندهای تخریب و بازسازی هم‌زمان و تعاملی هستند. این بینش برای سیاست‌گذاری شهری حائز اهمیت است؛ زیرا نشان می‌دهد مداخلات باید بر تقویت نیروهای بازسازی متمرکز شوند نه صرفاً مهار تخریب.

- کاربردهای عملی

بر اساس یافته‌ها، چارچوب عملی پنج‌مرحله‌ای برای سیاست‌گذاران پیشنهاد می‌شود:

- تشخیص زود هنگام: شناسایی شاخص‌های هشداردهنده مانند تمرکز بیش از (۷۰ درصد) مالکیت زمین در اختیار (۱۰ درصد) جمعیت (نهادهای رانتی، اوقافی و آستان قدس رضوی)، افزایش قیمت مسکن بالاتر از (۲۰ درصد) سالانه؛

- تقویت مشارکت: ایجاد مدل مشارکت چندسطحی با ۴۰ درصد نمایندگی ساکنان در تصمیم‌گیری‌ها، تجربه موفق بارسلون نشان داد این رویکرد می‌تواند فساد شهری را ۴۰ درصد کاهش دهد (UN-Habitat 2022)؛

- شفافیت ساختاری: پیاده‌سازی پورتال شفافیت شهری، انتشار تمام قراردادهای و مکانیسم شکایت آنلاین، تجربه

یافته‌های این مطالعه تأیید می‌کند که اقتصاد سرمایه‌داری رانتی از طریق میانجی‌گری فرم مصنوع، تأثیر پیچیده و چندبعدی بر سرشت مکان می‌گذارد. تأیید فرضیه «H1» با توزیع ۷۴.۲ درصد کدها در مؤلفه‌های اثرپذیر نشان می‌دهد که اقتصاد رانتی تأثیر معناداری بر سرشت مکان دارد. فرضیه «H2» نیز با شناسایی نقش میانجی فرم مصنوع (۷.۸ درصد کدها) تأیید شد، هرچند این نقش کمتر از انتظار بود. فرضیه «H3» به‌طور جزئی تأیید شد: تأثیر غیرمستقیم (از طریق سیستم تلفیق سه‌گانه با ۲۰.۷۷ کد) قوی‌تر از تأثیر مستقیم (۱۸ درصد کدهای اثرگذار) بود. فرضیه «H4» تأیید نشد زیرا «سود و منفعت» (۵۸.۵ درصد) نه «مالکیت منابع» (۱۳ درصد) قوی‌ترین پیش‌بین بود. فرضیه «H5» کاملاً تأیید شد؛ «اصالت» با تنها ۹.۳ درصد کدها آسیب‌پذیرترین مؤلفه سرشت مکان بود.

مقایسه با ادبیات بین‌المللی نشان می‌دهد که یافته‌های ما با (Harvey 2020) در مورد «رانت انحصاری» و (Christophers 2020) در مورد سه مؤلفه سرمایه‌داری رانتی همخوانی دارد. اما برخلاف مطالعات غربی که بر تأثیرات تخریبی تمرکز دارند، این مطالعه نشان داد که ظرفیت‌های مقاومت هر چند ضعیف در جوامع مذهبی وجود دارد. تطبیق با تجربیات منطقه‌ای (Joachim and Aiolova 2021; Kamrava 2022) تأیید می‌کند که الگوی مشاهده‌شده در حریم رضوی، ویژگی‌هایی مشترک با سایر اقتصادهای رانتی خاورمیانه دارد، اما مکانیسم‌های مقاومت فرهنگی-مذهبی آن منحصر به فرد است.

- سهم‌های نظری

سهم نظری این پژوهش در معرفی نظریه «کالایی‌سازی مکان در پارادایم انسان‌محور» و توسعه چارچوب سیستم تلفیق سه‌گانه (سیاسی، روایی و تفسیری) برای تحلیل عمیق روابط پیچیده قدرت در فضاهای شهری نهفته است. این رویکرد، برخلاف مطالعات صرفاً ساختاری، بر

تحلیل ۱۵۷۸ کد از ۱۲ مصاحبه عمیق آشکار کرد که «ساختارهای قدرت و فساد ساختاری» (۲۱.۱ درصد) اثرپذیرها) و «سود و منفعت» (۵۸.۵ درصد) اثرگذارها) محوری ترین مؤلفه ها هستند. همچنین «اصالت» (۹.۳ درصد) آسیب پذیرترین بعد سرشت مکان شناسایی شد. چارچوب سیستم تلفیق سه گانه نشان داد که مقاومت در سطوح مختلف (خرد- سیاسی ۳۳.۳ درصد، میانی- روایی ۳۷.۹ درصد، و خرد- تفسیری ۵۹.۳ درصد) عمل می کند و امکان بازسازی پایدار سرشت مکان را فراهم می آورد.

- توصیه های سیاستی

بر اساس یافته ها، چهار توصیه اصلی ارائه می شود:

- ۱- تقویت مشارکت مردمی: ایجاد مدل (۴۰ درصد) نمایندگی ساکنان در تصمیم گیری های شهری و برگزاری جلسات عمومی ماهانه؛
- ۲- شفافیت ساختارهای قدرت: پیاده سازی پورتال شفافیت شهری، انتشار تمام قراردادهای و مکانیسم های نظارت مستقل؛
- ۳- حفاظت هوشمند از میراث: ترکیب فناوری های GIS، اپلیکیشن های موبایل، و صندوق مشارکتی برای حفظ ۸۵ درصد عناصر میراثی؛
- ۴- تنوع بخشی اقتصادی: کاهش وابستگی به اقتصاد رانته از طریق حمایت از کسب و کارهای محلی، توسعه صنایع خلاق، و شراکت های دانشگاه- صنعت.

- چشم انداز آینده

تحقیقات آینده باید بر مطالعات تطبیقی بین شهرهای مذهبی منطقه (کربلا، نجف و قم)، نقش پارادایم غیرانسان محور و فناوری های دیجیتال در حفظ میراث، و توسعه شبکه منطقه ای تبادل تجربه میان مدیران شهری متمرکز شود تا مدل های عملی تر و قابل تعمیم تری توسعه یابد.

سنگاپور در کنترل سوداگری زمین در این خصوص الگوی مناسبی است؛

- حفاظت هوشمند: ترکیب حفظ میراث با فناوری های نوین، استفاده از GIS برای نظارت، اپلیکیشن موبایل برای گزارش تخریب ها و صندوق مشارکتی حمایت از مرمت؛

- تنوع بخشی اقتصادی: کاهش وابستگی به اقتصاد رانته از طریق حمایت از کسب و کارهای محلی، توسعه صنایع خلاق و ایجاد شراکت دانشگاه- صنعت با ایجاد انکوباتورهای دانشگاهی؛

- شاخص های عملیاتی شامل حفظ ۸۵ درصد عناصر میراثی، ۶۰ درصد مشارکت مردمی و نمره رضایت (بسیار خوب) برای ساکنان پیشنهاد می شود.

- محدودیت ها و تحقیقات آینده

مطالعه محدودیت هایی دارد؛ تمرکز بر مورد واحد (حریم رضوی) تعمیم پذیری را کاهش می دهد. حجم نمونه مصاحبه ها (۱۲) علی رغم اشباع نظری، نیاز به مطالعات بزرگ تر دارد. احتمال بایاس در کدگذاری با تمرکز بر پارادایم انسان محور وجود دارد. تحقیقات آینده باید شامل: (۱) مطالعات تطبیقی با سایر شهرهای مذهبی منطقه، (۲) ترکیب روش های کمی- کیفی، (۳) بررسی نقش پارادایم غیر انسان محور به صورت همزمان و (۴) توسعه ابزارهای سنجش کمی سرشت مکان باشد.

۶. نتیجه گیری

این پژوهش نشان داد که اقتصاد سرمایه داری رانته از طریق میانجی گری فرم مصنوع، سرشت مکان را به سمت کالایی سازی و تخریب و تغییر هویت سوق می دهد اما نیروهای مقاومتی سه گانه (سیاسی، روایی و تفسیری) پتانسیل بازسازی را حفظ می کنند. نظریه «کالایی سازی مکان در پارادایم انسان محور» با ضریب تعادل ۰.۵۱ درصد نشان می دهد که نیروهای تخریب (۱۳۵۰ کد) بر بازسازی و مقاومت (۶۹۳ کد) غلبه دارند.

تشکر و قدردانی

این مقاله هیچ حامی مالی و معنوی نداشته است.

تعارض منافع

این مقاله فاقد هرگونه تعارض منافع است.

تأییدیه اخلاقی

نویسندگان متعهد می‌شوند که کلیه اصول اخلاقی انتشار اثر علمی را براساس اصول اخلاقی COPE رعایت کرده‌اند و در صورت احراز هر یک از موارد تخطی از اصول اخلاقی، حتی پس از انتشار مقاله، حق حذف مقاله و پیگیری مورد را به مجله می‌دهند.

درصد مشارکت

نویسندگان اعلام می‌دارند به‌طور مستقیم در مراحل انجام پژوهش و نگارش مقاله مشارکت فعال داشته‌اند.

پی‌نوشت

1. Dasein
2. Building Dwelling Thinking
3. Heterotopia
4. Panopticon
5. The Right to the City
6. Monopoly Rent
7. Genius Loci
8. Verstehen
9. Theoretical Saturation
10. Open Coding
11. Axial Coding
12. Selective Coding
13. Credibility
14. Transferability
15. Dependability
16. Confirmability

فهرست منابع

- Ahmad Mohammadpour. 2021. *Anti-Method: Philosophical Foundations and Scientific Procedures in Qualitative Methodology*. Tehran: Logos. [in Persian]
- Ahmadi, Vakil, Mansouri, Omid, Rezaei, and Nadieh. 2023. "Waqf governance and the production of urban spaces in Kermanshah." *Journal of Waqf and Charity Studies* 1(2): 241264. [in Persian]
- Alexander, Christopher. 1977. *A Pattern Language: Towns, Buildings, Construction*. Oxford: Oxford University Press.
- Arabi, F., and Arjmand. 2022. "Explaining the concept of authenticity in architecture with emphasis on the views of Henry Corbin." *Islamic Architecture and Urban Culture* 7(2): 3950. [in Persian]
- Bramley, Glen, and Sinéad Power. 2009. "Urban form and social sustainability: The role of density and housing type." *Environment and Planning B: Planning and Design* 36(1): 3048. <https://doi.org/10.1068/b33129>
- Charmaz, Kathy. 2014. *Constructing Grounded Theory*. London: Sage.
- Christophers, Brett. 2019. "The problem of rent." *Critical Historical Studies* 6(2): 303323. <https://doi.org/10.1086/705396>
- Christophers, Brett. 2020. *Rentier Capitalism: Who Owns the Economy, and Who Pays for It?* London: Verso Books.
- Corbin, Juliet, and Anselm Strauss. 2014. *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. London: Sage Publications.
- Crampton, Jeremy W., and Stuart Elden. 2007. *Space, Knowledge and Power: Foucault and Geography*. Aldershot: Ashgate Publishing.
- Denzin, Norman K., and Yvonna S. Lincoln. 2011. *The Sage Handbook of Qualitative Research*. London: Sage.
- Fairclough, Norman. 2003. *Analysing Discourse*. Vol. 270. London: Routledge.
- Fairclough, Norman. 2023. "Critical discourse analysis." In *The Routledge Handbook of Discourse Analysis*, 1122. London: Routledge.
- Foucault, Michel. 1984. "Of other spaces, heterotopias." *Architecture, Mouvement, Continuité* 5: 4649.
- Foucault, Michel. 2020. *The Birth of Biopolitics*. Translated by R. N. Zadeh. Tehran: Nashr-e Ney. [in Persian]
- Foucault, Michel. 2023. *Discipline and Punish*. Translated by N. S. A. Jahandideh. Tehran: Nashr-e Ney. [in Persian]
- Gehl, Jan. 2013. *Cities for People*. London: Island Press.
- Goonewardena, Kanishka, Stefan Kipfer, Richard Milgrom, and Christian Schmid. 2008. *Space, Difference, Everyday Life: Reading Henri Lefebvre*. New York: Routledge.
- Gordon, Cullen. 1971. *The Concise Townscape*. London: Routledge.
- Harvey, David. 1974. "Class-monopoly rent, finance capital and the urban revolution." *Regional Studies* 8(34): 239255. <https://doi.org/10.1080/09595237400185251>
- Harvey, David. 2020. *The Anti-Capitalist Chronicles*. London: Pluto Press.
- Harvey, David, and Lata Chatterjee. 1974. "Absolute rent and the structuring of space by governmental and financial institutions." *Antipode* 6(1): 2236. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8330.1974.tb00580.x>
- Heidegger, Martin. 2006. "Building dwelling thinking." In *Spaces of Visual Culture*, 6676. London: Routledge.
- Heidegger, Martin. 2007. *Being and Time*. Translated by S. Jamadi. Tehran: Qoqnus. [in Persian]
- Heidegger, Martin. 2019. *Modern Hermeneutics*. Translated by B. A. et al. Tehran: Nashr-e Markaz. [in Persian]
- Houshang, F., and A. Mahmoud. 2022. "The nature of authenticity and cultural identity in contemporary Iranian architecture based on the thought of Dariush Shayegan." [in Persian]
- Jacobs, Jane. 2016. *The Economy of Cities*. New York: Vintage.
- Joachim, Mitchell, and Maria Aiolo. 2021. *Design with Life*. New York: Actar D.
- Kamrava, Mehran. 2022. *A Dynastic History of Iran: From the Qajars to the Pahlavis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kincheloe, Joe L. 2001. "Describing the bricolage: Conceptualizing a new rigor in qualitative research." *Qualitative Inquiry* 7(6): 679692. <https://doi.org/10.1177/107780040100700601>
- Kincheloe, Joe L. 2005. "On to the next level: Continuing the conceptualization of the bricolage." *Qualitative Inquiry* 11(3): 323350. <https://doi.org/10.1177/1077800405275056>
- Kincheloe, Joe L., and Peter McLaren. 2011. "Rethinking critical theory and qualitative research." In *Key Works in Critical Pedagogy*, 285326. Rotterdam: SensePublishers.
- Krippendorff, Klaus. 2018. *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*. London: Sage Publications.

- Kropf, Karl. 2009. "Aspects of urban form." *Urban Morphology* 13(2): 105120.
- Kropf, Karl. 2014. "Ambiguity in the definition of built form." *Urban Morphology* 18(1): 4157.
- Lefebvre, Henri. 2014. "The production of space (1991)." In *The People, Place, and Space Reader*, 289293. London: Routledge.
- Lincoln, Yvonna S., and Egon G. Guba. 1985. *Naturalistic Inquiry*. Vol. 75. London: Sage.
- Lynch, Kevin. 1960. "The image of the environment." In *The Image of the City*, 113. Cambridge: MIT Press.
- Malpas, Jeff. 2012a. "Building memory." *Interstices: Journal of Architecture and Related Arts*, 1121.
- Malpas, Jeff. 2012b. *Heidegger and the Thinking of Place: Explorations in the Topology of Being*. Cambridge: MIT Press.
- Massey, Doreen. 2019. *For Space*. London: Sage Publications.
- Maxwell, Joseph A. 2013. *Qualitative Research Design: An Interactive Approach*. London: Sage.
- Ramezannejad, J., M. Hamzehnejad, and A. Mohammad Moradi. 2025. "From 'economy of presence' to 'presence of economy' in Iranian architecture and urbanism: A study of the historical transformation of Toopkhaneh Square in Tehran." <https://doi.org/10.71793/hoviatshahr.2026.1214448>. [in Persian]
- Ramezannejad, J., M. Hamzehnejad, and A. Mohammad Moradi. 2026. "Rentier economy and networked instrumentalization: Analysis of non-human agency in the transformation of place character in the sanctuary of the Razavi Shrine." <https://doi.org/10.22034/uep.2025.553456.1745>. [in Persian]
- Relph, Edward. 2010. *Place and Placelessness*. Translated by Z. M. K. M. M. Naghsan-Mohammadi, edited by A. Darvishzadeh. Tehran: Armanshahr. [in Persian]
- Rentmeester, Casey. 2016. *Heidegger and the Environment*. London: Rowman & Littlefield International.
- Ricardo, David. 1995. *Principles of Political Economy and Taxation*. Translated by H. A. Teymouri. Tehran: Nashr-e Ney. [in Persian]
- Saeedifard, F., N. Bagheri, S. H. Shahed, A. Babai, S. Salmanzadeh, M. Jaafari, N. Sobhani, and M. Ghodsi. 2020. "The effect of rentier economy on the urban space organization with an emphasis on malls and large business spaces (case study: 1st and 5th districts of Tehran)." *Technium Social Science Journal* 12: 442.
- Saldaña, Johnny. 2021. *The Coding Manual for Qualitative Researchers*. London: Sage.
- Schulz, Christian Norberg. 2012. *Architecture, Presence, Language, Place*. Translated by A. S. Ahmadian. Tehran: Memar Nashr Institute. [in Persian]
- Standing, Guy. 2021. *The Corruption of Capitalism: Why Rentiers Thrive and Work Does Not Pay*. London: Biteback Publishing.
- UN-Habitat. 2022. *Envisaging the Future of Cities*. Nairobi: United Nations Human Settlements Programme.
- Whyte, William H. 1980. *The Social Life of Small Urban Spaces*. Vol. 116. Washington, DC: Conservation Foundation.
- Wilson, Lucas. 2021. *Carbon Democracy: Political Power in the Age of Oil*. HeinOnline.
- Yamu, Claudia, Akkelies Van Nes, and Chiara Garau. 2021. "Bill Hillier's legacy: Space syntax—A synopsis of basic concepts, measures, and empirical application." *Sustainability* 13(6): 3394. <https://doi.org/10.3390/su13063394>
- Yin, Robert K. 2018. *Case Study Research and Applications*. Vol. 6. Thousand Oaks: Sage.
- Zhang, Yuan, Qiangzi Li, Huiping Huang, Wei Wu, Xin Du, and Hongyan Wang. 2017. "The combined use of remote sensing and social sensing data in fine-grained urban land use mapping: A case study in Beijing, China." *Remote Sensing* 9(9): 865. <https://doi.org/10.3390/rs9090865>
- Zumthor, Peter. 2006. "Atmospheres." In *Atmospheres*. Basel: Birkhäuser.

نحوه ارجاع به این مقاله

رمضان‌نژاد، جواد، مهدی حمزه‌نژاد، و اصغر محمدمرادی. ۱۴۰۵. سرشت مکان در سایه اقتصاد سرمایه‌داری رانتی: میانجیگری فرم مصنوع در حریم حرم رضوی (با تمرکز بر پارادایم انسان‌محور). نشریه معماری و شهرسازی آرمان‌شهر ۱۹ (۵۴): ۲۵-۴۰.

DOI: 10.22034/AAUD.2026.545120.2994

URL: https://www.armanshahrjournal.com/article_244726.html

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to the Armanshahr Architecture & Urban Development Journal. This is an open- access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License.

<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

